

УДК 130.2:316.723

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.2>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ЗНАННЯ

Артем Бондарєв

*Сумський державний університет,
кафедра психології, політології та соціокультурних технологій
вул. Харківська, 116, 40000, м. Суми, Україна*

У статті досліджується феномен національної ідентичності через призму міждисциплінарного підходу, що поєднує культурологічні, економічні та психологічні перспективи. Метою дослідження є не лише реконструкція провідних теоретичних концепцій, а й виявлення внутрішньої логіки їх еволюції в умовах зміни соціальних парадигм. Автор аналізує ключові теоретичні концепції класичних праць Ентоні Сміта, Фрідріха Ліста, Йоганна Готліба Фіхте, Ернста Ренана, Моріца Лазаруса, Геймана Штейнтала, Вільгельма Вундта та інших. Автор систематизує історико-теоретичну базу, звертаючись до класичних праць мислителів XIX – початку XX століття (Фрідріх Лист, Моріц Лазарус, Гейман Штейнталь, Вільгельм Вундт, Ернест Ренан), а також осмислює сучасні виклики, пов'язані з глобалізацією, транснаціональними процесами та кризою традиційних форм колективної ідентичності. У роботі підкреслюється, що фрагментація наукових підходів – від історичного та соціологічного до політичного, географічного та психологічного – породжує множинність, а іноді й взаємонепоєднуваність дослідницьких парадигм. Це, своєю чергою, ускладнює формування цілісного бачення феномену нації та обґрунтування її ідентичності сталості. Історики, політологи, філософи, соціологи, географи та психологи акцентують на різних аспектах цього феномену, що призводить до появи численних, часто суперечливих теоретичних моделей. Проаналізовано погляди Йоганна Готфріда Гердера, Мозеса Гесса, Карла Реннера, які визначали націю як спільноту, об'єднану мовою, літературною спадщиною та духовними цінностями. Автор акцентує на ролі символічного порядку, колективної пам'яті й культурних практик як базових засад формування ідентичності, здатної забезпечувати соціальну інтеграцію в межах етнокультурного простору. Зазначається, що Ф. Лист виступав проти механічного перенесення принципів вільної торгівлі на суспільства, що перебувають на різних етапах розвитку, наголошуючи на потребі захисту національного виробництва. Такий підхід дає змогу осмислити націю не лише як культурну чи політичну, а і як економічну одиницю. Представлені теорії Лазаруса, Штейнтала та Вундта, у яких нація розуміється як носій «духу народу», що формується внаслідок довготривалих соціокультурних впливів. Окремо розглянуто ідею Ернеста Ренана про націю як «щоденний плебісцит» – волевиявлення спільноти до спільного політичного життя, що протистоять концепціям, заснованим на біологічному чи расовому детермінізмі. Національна ідентичність є динамічним феноменом, який поєднує історичну пам'ять, культурні практики та сучасну волю до спільного життя. В умовах глобалізації повернення до ідеї нації як цілісної соціокультурної спільноти набуває особливої актуальності.

Ключові слова: національна ідентичність, філософія культури, культурологічний підхід, економічний націоналізм, психологія народів, націєтворення.

Постановка проблеми та її актуальність. Формування універсального концептуального розуміння феномену національної ідентичності стикається із суттєвими методологічними труднощами, зумовленими дисциплінарною фрагментацією в підходах до її вивчення. Кожна із соціогуманітарних наук акцентує на різних аспектах цього феномену, відповідно до власної предметної специфіки. Історики розглядають націю через призму

суверенітету, територіальної цілісності та історично сформованої колективної свідомості. Політологи зосереджуються на інституційних механізмах державотворення та політичній мобілізації. Філософи інтерпретують її як культурно-символічний конструкт, об'єднаний спільною мовою, пам'яттю та ціннісними орієнтирами. Соціологи аналізують націю як макросоціальну спільноту, що функціонує через механізми групової ідентифікації. Географи акцентують на просторовій детермінації націєтворення. Психологи досліджують індивідуальні й колективні психічні структури, що забезпечують єдність національної групи. Така методологічна розрізненість призводить до появи численних, часто суперечливих теоретичних моделей, що ускладнює як компаративні дослідження, так і розробку інтегративних концепцій національної ідентичності [2].

Сучасний науковий дискурс «національних студій» формувався під впливом низки концептуальних підходів. Теоретичні засади культурологічної теорії були закладені ще в працях античних авторів. Для Арістотеля культурна спільність (*κοινωνία*) має в державі настільки фундаментальне значення, що ступінь турботи про неї з боку людини визначає її провідну роль у суспільстві.

Аналіз досліджень та публікацій. У науковій традиції сформувалися кілька теоретичних підходів до його осмислення – культурологічний, економічний, психологічний, філософський та політичний. З огляду на складну природу феномену, яка містить як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, дослідники дедалі частіше наголошують на необхідності міждисциплінарного аналізу.

У межах культурологічного напряму вагомий внесок зробили Й. Г. Гердер, М. Гесс та К. Реннер. Їхні концепції базуються на розумінні нації як спільноти, що утворюється на основі мови, культури, літературної традиції та спільних цінностей.

Значущим джерелом для культурно-історичного підходу є також спадщина Ентоні Сміта, зокрема його праця «Націоналізм: теорія, ідеологія, історія» (2004). Е. Сміт розглядав націю як органічну культурну цілісність, що формується через колективну пам'ять, ритуали, символи, спільну мову і прив'язаність до території. Його концепція етносимволізму поєднує історичну глибину з культурним спадком, актуалізуючи питання національної ідентичності в умовах модерну.

Окремий напрям становить економічна концепція нації, сформульована в роботах Фрідріха Ліста (1909). Його ідеї поклали початок концепту «економічного націоналізму», у якому нація розглядається як господарсько-інтегрована одиниця з власною інфраструктурою, інституційною та культурною специфікою. Ф. Ліст виступав проти універсалізму класичної політичної економії, доводячи, що економічний прогрес можливий лише за умови врахування національних особливостей [1].

Психологічна традиція дослідження нації бере початок у працях М. Лазаруса, Г. Штейнтала та В. Вундта. Вони заклали основи концепції «духу народу» (*Volksgeist*) як форми колективної психіки, яка відображається в мові, міфах, ритуалах і культурних настановах. Центральною ідеєю є уявлення про націю як носія унікальної психічної структури, що історично формується й відтворюється [3].

Французький мислитель Е. Ренан запропонував альтернативний підхід, у якому нація трактується як результат спільної волі жити разом, незалежно від біологічних чи етнічних ознак. Його ідея «нації як щоденного плебісциту» стала основою для подальших досліджень у сфері політичної філософії та соціальної психології [5].

Суперечливий, проте впливовий підхід розвинув Г. Лебон, який пов'язував національну ідентичність із расовими характеристиками та «душею раси». Хоча його концепція спиралася на біологічний детермінізм, вона водночас запропонувала нове трактування

колективної поведінки через механізми ритуалів, міфів і символічних дій, які, на його думку, забезпечують передачу ідентичності між поколіннями.

Усі зазначені підходи демонструють, що національна ідентичність є не фіксованою сутністю, а динамічною конструкцією, яка формується в результаті взаємодії історичних, культурних, економічних та психологічних чинників. Сучасний науковий консенсус схиляється до інтегративної моделі, яка визнає множинність детермінант і необхідність міждисциплінарного підходу до вивчення цього феномену.

Метою статті є міждисциплінарне осмислення феномену національної ідентичності шляхом аналізу ключових культурологічних, економічних і психологічних теорій, а також виявлення внутрішньої логіки їх еволюції в контексті соціокультурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. У фундаментальній роботі «Рим та Єрусалим» (1862) Мозес Гесс концептуалізував націю як соціокультурний феномен, визначаючи її через критерії спільної культури та ціннісних орієнтирів. Йоганн Готфрід Гердер, розвиваючи цей підхід, акцентував на вирішальній ролі мови як основного фактору націєтворення, розглядаючи її як носія колективної ідентичності та культурної пам'яті. Ці ідеї отримали подальший розвиток у працях австрійського політичного мислителя Карла Реннера, який у межах марксистської парадигми обґрунтовував тезу про націю як культурну спільноту. Він виділяв три ключові умови її формування: 1) наявність унормованої літературної мови, 2) розвинутий корпус національної літератури, 3) становлення оригінальної духовної культури. Так, культурологічний підхід редукує поняття нації до сфери культурного виробництва та символічного капіталу, що знайшло особливе відображення в німецькомовній академічній традиції. Людина шукає своє місце в межах нації не через примус чи обов'язок, не через універсальні імперативи, а тому, що завдяки своєму народженню вона вже вписана в певну культурну спільність із притаманними їй мовою, звичаями, релігією, традиціями та специфічними правовими відносинами [3].

Професор Лондонської школи економіки Ентоні Сміт, який вважається одним із найвідоміших теоретиків у питанні національної ідентичності у своїй роботі «Націоналізм: теорія, ідеологія, історія» зауважує, що процес творення нації протягом XIX ст. передбачав необхідність відновлення унікальної культурної ідентичності нації через повернення до її історичних джерел. Цей процес ґрунтувався на усвідомленні спільної культурної спадщини та історичного досвіду народу, що мешкає на своїй етнічній території. Нація в такому розумінні є органічною культурною цілісністю, об'єднаною спільною мовою, традиціями, мистецтвом та ставленням до рідної землі [7].

Автентична національна культура вимагає не пасивного зберігання, а активного втілення в суспільній та політичній практиці. Цей процес передбачає трансформацію історичної спадщини та народних традицій у живий політичний проєкт, де культурна ідентичність стає фундаментом державотворення. Ключовим аспектом цього переходу є інституціоналізація національної символіки, яка перетворює абстрактні культурні цінності на конкретні механізми суспільної консолідації. У такому розумінні народна культура вже не лише об'єкт збереження, а й активний суб'єкт політичного процесу, що формує нормативну основу для суспільного устрою та державного управління. Ця трансформація вимагає створення механізмів, які б забезпечували органічний перехід від культурної до політичної ідентичності, де традиційні цінності знаходять своє втілення у сучасних політичних інститутах.

Історично культура ніколи не була монолітом – вона завжди існувала як плюралістичний простір, де паралельно розвивалися різні форми соціальних практик, кожна з яких відповідала конкретним історичним умовам та колективним потребам. Ентоні Сміт так описує важливість культурних практик: «Вони надавали обряди для життєвих ситуацій і

на випадок смерті, були порадами в горі й несправедливості, в любовних питаннях та при втраті близьких. Вони навчали людей мистецтву продовження життя і зустрічі смерті. Вони втілювали здоровий глузд, накопичувати мудрість та колективну пам'ять суспільства протягом поколінь через специфічні традиції, ритуали, норми моральної поведінки, звичаї та пам'ятки давнини. Так вони виражали світогляд і почуття певних колективів та їхніх індивідуальних членів на протигау іншим аналогічним колективам» [7].

Сучасна глобалізована культура, сформована в умовах постмодерну, відзначається еkleктичністю. Вона поєднує розрізнені, гібридні елементи та фрагментарні форми, при цьому позиціонуючи себе як «найактуальніша». Водночас, попри широке застосування засобів масової культури, така культура демонструє обмежений потенціал для формування ідентичності. У такому культурному просторі важко підтримувати сталі національні цінності й традиції.

У цьому контексті повернення до ідеї нації як цілісної соціокультурної спільноти набуває особливої актуальності. Однією з відповідей на фрагментарність глобалізованої культури стала концепція «економічного націоналізму», яку ще у XIX столітті сформулював німецький економіст Фрідріх Ліст. У своїй ключовій праці «Національна система політичної економії» (1841) він пов'язав економічну теорію з поняттям національної ідентичності, доводячи, що сталий розвиток можливий лише в межах національно організованого господарського простору, де економіка спирається на глибоко вкорінені культурні та історичні основи.

У своїй роботі Фрідріх Ліст виступав проти панівної на той час теорії класичної політекономії, яка, на його думку, нехтувала національною специфікою економічного розвитку. Основна мета Ф. Ліста полягала в демонстрації обмеженості універсалістського підходу Адама Сміта, який, будучи одночасно індивідуалістичним і космополітичним, не враховував ключового значення національної держави як основного простору економічного прогресу. Німецький економіст наполягав на тому, що реальний економічний розвиток завжди відбувається в конкретних національних умовах. Ф. Ліст підкреслював, що кожна нація має свої унікальні історичні, культурні та інституційні передумови, які й визначають особливості її економічного розвитку [8].

Ф. Ліст концептуалізував націю як економічно інтегровану спільноту. Його підхід формувався як альтернатива ліберальній космополітичній парадигмі, яка, наголошуючи на принципах економічної свободи, нехтувала специфікою національних економічних інтересів. На протигау універсалістським теоріям Ф. Ліст аргументував, що кожна національна спільнота повинна системно прагнути до підвищення рівня своєї економічної культури, розуміючи останню як комплекс продуктивних сил, інституційних механізмів і суспільних практик, що визначають економічний потенціал нації [1].

У своїй критиці класичної теорії Ф. Ліст доводив, що космополітична ідея необмеженої свободи торгівлі фактично слугує інтересам індустріально розвинених держав. Учений зазначав, що для країн, які перебувають на нижчих щаблях економічного розвитку, така політика стає пасткою – вона консервує їх технологічну відсталість і перетворює на економічних аутсайдерів, змушених існувати в умовах структурної залежності від більш розвинених країн. Замість абстрактних принципів вільної торгівлі Ліст пропонував диференційований підхід, що враховує рівень економічної зрілості кожної конкретної нації. Ф. Ліст заперечував принцип вільної торгівлі, вбачаючи в ньому механізм закріплення світової економічної нерівності. Він аргументовано доводив, що така система призводить до формування несправедливого міжнародного поділу праці, де технологічно розвинені держави отримують вигоди за рахунок економічно відсталих країн.

Ф. Ліст концептуалізував націю як економічну спільність, що об'єднує всіх суб'єктів господарської діяльності в межах певної держави. У своїй теорії він навмисно абстрагувався від етнічних критеріїв, акцентуючи на спільності економічних інтересів внутрішніх виробників. Німецький економіст обґрунтовував необхідність пріоритезації національного капіталу перед міжнародним, пропонуючи механізми захисту та стимулювання вітчизняних господарчих суб'єктів. Цей підхід підкреслював важливість державного регулювання для забезпечення оптимальних умов розвитку національної економіки. Ф. Ліст убачав у такій моделі єдиний шлях досягнення економічної самостійності та конкурентоспроможності країни в умовах нерівномірного глобального розвитку [1].

Ф. Ліст розвивав концепцію національної економічної могутності, засновану на комплексному розумінні продуктивних сил. На його думку, справжня основа національної влади криється не у вузько зрозумілих економічних показниках, а в триєдиній структурі капіталу: природного (географічні ресурси та кліматичні умови), матеріального (промислові потужності та інфраструктура) та інтелектуального (науковий потенціал, освітній рівень, культурні досягнення). Важливо підкреслити, що Ф. Ліст свідомо розширював традиційне економічне бачення, включаючи до продуктивних сил нації такі нематеріальні активи як наукові знання, художню творчість і морально-етичні цінності. У такій інтерпретації нація постає як складний організм, де матеріальні та духовні фактори розвитку перебувають у постійній взаємодії та взаємозбагаченні [6].

Загалом, «економічний націоналізм» передбачає використання економічних механізмів для захисту та просування національних інтересів. Центральним принципом цієї концепції є підпорядкування економічної політики завданням збереження та зміцнення національної ідентичності. Попри процеси глобалізації, національна держава продовжує залишатися ключовим суб'єктом міжнародних економічних відносин.

Економічний націоналізм ґрунтується на ідеї спільних економічних інтересів усіх громадян національної держави. Соціальна структура суспільства породжує глибокі нерівності в розподілі власності, доступі до ресурсів та можливостях впливу на політику. Впливові групи інтересів часто здатні нав'язувати дискреційну націоналістичну політику, яка слугує їхнім приватним інтересам. При цьому приватний сектор активно використовує державний апарат для легітимізації власних цілей, підпорядковуючи політичні пріоритети своїм інтересам. Взаємодія між бюрократами, політиками та бізнес-групами формує складну систему відносин, характер яких визначається конкретними історичними умовами та соціально-економічним контекстом, що створює широкий спектр можливих моделей взаємодії між різними акторами на національному рівні [9].

Паралельно з економічними та культурологічними підходами важливий напрям у вивченні національної ідентичності становить психологічна теорія. Її концептуальні основи були закладені західноєвропейськими мислителями ще на початку XIX століття, коли інтелектуальні кола почали аналізувати внутрішні механізми національної самоідентифікації. Особливою рисою цього підходу є зосередження на суб'єктивних аспектах національної приналежності, де ключове значення набувають емоційні зв'язки між членами спільноти, спільні психічні структури та ментальні моделі, що формують колективну свідомість. Важливим елементом цієї теорії є концепція усвідомлення історичної спільності, яка проявляється через почуття належності до певної хронологічної послідовності поколінь, а також воля до політичної єдності як свідомий вибір співвітчизників.

У межах класичної німецької філософської традиції Йоганн Готліб Фіхте концептуалізував націю як духовну спільність, фундаментом якої є національна свідомість. У своїх знакових «Промовах до німецької нації» (1808) філософ пропонує теоретичне обґрунту-

вання національного феномену, акцентуючи на колективному почутті гордості, яка сприяє формуванню національної ідентичності. Фіхте описує, як цей процес призводить до виникнення «...міцно сплетеної і зрощеної між собою спільноти, кожен член якої не вважає долю будь-якого іншого члена спільноти чужою для себе долею...» [4, с. 113]. У такій органічній спільноті, на думку мислителя, індивід знаходить можливість для формування цілісного світогляду, що поєднує особистий сенс існування з колективними цінностями як сучасників, так і майбутніх поколінь. Цю ідею Фіхте виражає так: «Віра благородної людини у вічне продовження його дієвості також і на цій землі ґрунтується на надії вічного продовження існування народу» [4, с. 131].

У концепції Й. Г. Фіхте, як провідного представника романтичного націоналізму, патріотичне почуття постає як вища цінність, що має пріоритет над особистими інтересами індивіда. У своїх працях філософ послідовно обґрунтовує необхідність певного обмеження індивідуальних свобод заради формування колективної національної свідомості. Тобто він указує, що «...любов до батьківщини повинна керувати державою... Для цієї мети потрібно, правда, у різний спосіб обмежити природну свободу окремих одиниць, і якщо б не мати більше ніякої думки чи мети, окрім цієї, то добре було б обмежити її настільки, наскільки це можливо, підвести усі її поривання під одне правило і тримати її під постійним наглядом» [4, с. 133]. Цей підхід виражає його переконання у важливості створення суспільної гармонії, де кожен член спільноти усвідомлює свою причетність до єдиного історичного призначення нації. Й. Г. Фіхте вбачав у такій добровільній відмові від крайнього індивідуалізму шлях до досягнення вищої форми національної солідарності, де колективна ідентичність не обмежує, а навпаки – розширює можливість самореалізації кожної особистості через її включеність у велику історичну спільність.

Значний внесок у розвиток психологічної теорії нації здійснив французький мислитель Ернест Ренан. Його концепція нації, викладена у фундаментальному есе «Що таке нація?», набула статусу класичного визначення і залишається ключовою в сучасній науковій дискусії. Е. Ренан запропонував унікальний підхід, зосередившись на суб'єктивних факторах націєтворення, який і сьогодні залишається актуальним для розуміння природи національної ідентичності. «Нація, – стверджував він, – це душа, духовний принцип... Одна в минулому, друга – в майбутньому. Одна – це спільне володіння багатим спадком споминів, друга – спільна згода, бажання жити разом, користатися спільним і надалі неподільним спадком» [5, с. 118].

У концепції Ернеста Ренана поняття «нація» належить насамперед до сфери суспільної психології та моральних підвалів, і лише в другій черзі – до політичної реальності. Французький філософ розглядав націю як продукт колективної свідомості, нерозривно пов'язаний із почуттям спільності. Як він сам наголошував, «нація – це результат довгих зусиль, жертв і самовідречення. Культ предків – найвідповідальніший з усіх; предки зробили нас такими, якими ми є тепер. Героїчне минуле, великі люди, слава (але справедлива) – ось головний капітал, на якому ґрунтується національна ідея. Мати спільну славу в минулому, спільні бажання в майбутньому, здійснити разом великі вчинки, бажати їх і в майбутньому – ось головні умови для того, щоб бути народом... Так, нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено і які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком конкретним фактором: це ясно висловлене бажання продовжувати спільне життя. Існування нації – це (якщо можна так висловитися) щоденний плебісцит, як існування особи – вічне ствердження життя» [5, с. 118–119]. Так, нація в розумінні Ренана постає як динамічний феномен, що поєднує історичну пам'ять з активною сучасною волею до спільного життя.

Для Е. Ренана нація становила історичний феномен, що існує не лише в часовій простоті та соціально-психологічному вимірі, а й має чіткі межі свого існування. Як він сам зазначав, «нації не вічні. Вони мали початок, будуть мати і кінець. Можливо, їх заступить конфедерація європейських країн» [5, с. 119]. Це положення відображає його глибоке розуміння історичної динаміки національних утворень. Слід зазначити, що публіцистичні твори Е. Ренана не мали на меті створення всеосяжної теоретичної конструкції – його ідеї набули наукового статусу значно пізніше. Основна цінність його міркувань полягає в тому, що він одним із перших чітко виокремив ключові компоненти поняття «нація», акцентуючи на її суб'єктивних аспектах.

Наприкінці XIX – на початку XX століття в європейській академічній традиції сформувалися два споріднені міждисциплінарні напрями, що спеціалізувалися на вивченні суб'єктивних (психологічних) аспектів національного феномену. Ці наукові школи, відомі під загальною назвою «психологія народу» (*Völkerpsychologie*), розвивали принципово новий підхід до аналізу національних явищ. Ці напрями намагалися дослідити глибинні психічні структури, що об'єднують членів національної спільноти.

Перший підхід у межах «психології народів» розроблений Моріцом Лазарусом та Гейманом Штейнталем, які заклали його теоретичні основи. Їхні дослідження мали дві головні цілі: по-перше, створення загальнотеоретичного дискурсу для виявлення універсальних закономірностей розвитку «духу народу»; по-друге, аналіз конкретних національних характерів. М. Лазарус і Г. Штейнталь уважали, що хоча «дух народу» еволюціонує в історичному процесі, існує незмінна основа, яка детермінує зміни національної психології. Джерелами для пізнання цього феномену вони обрали колективні культурні продукти – мову, міфи, релігійні вірування, художню творчість та традиційні звичаї.

Вагомий внесок у розвиток цього напрямку зробив Вільгельм Вундт, який досліджував взаємодію індивідуальної та колективної психології. Вундт доводив, що багата культурна спадщина забезпечує домінування колективних форм свідомості над індивідуальними. На його думку, такі продукти колективної творчості, як мова, міфологічні уявлення та соціальні звичаї, у процесі історичного розвитку формують духовну культуру нації. Ця культура, своєю чергою, стає основою для вироблення спільних ідей та емоційних реакцій, які згодом кристалізуються в «національний дух» – психологічну основу існування національної спільноти [3].

Для Вільгельма Вундта концепція «духу народу» передбачала динамічний комплекс колективних уявлень, що знаходять своє втілення в мовній структурі та емоційно забарвлених соціальних практиках. Німецький дослідник розглядав «душу народу» як аналог індивідуальної психіки, що робить її повноцінним об'єктом психологічного аналізу. Цей підхід давав змогу вивчати національні явища через призму колективної свідомості, що проявляється в мовних структурах, традиціях та ритуалах.

Паралельно розвивався альтернативний підхід французької школи, що ґрунтувався на соціологічній концепції Еміля Дюркгайма про колективні феномени. Представники цього напрямку, серед яких особливо виділявся Густав Лебон, акцентували на детермінованості національної культури антропологічними факторами, зокрема співвідношенням етнічних і расових характеристик. Французька школа пропонувала більш структурний підхід до аналізу національних явищ, розглядаючи їх як продукт соціальної організації та групової динаміки.

Густав Лебон, відомий своїми дослідженнями в галузі колективної психології, зосереджувався на механізмах взаємодії між елітою та масами, зокрема на методах управління соціальними групами. У своїх працях він запропонував суперечливу концепцію «душі

раси», якою замінив традиційне поняття «психології народів». На його думку, психологія та історична доля народу визначаються насамперед біологічними факторами, зокрема расовими особливостями.

Г. Лебон стверджував, що народи із сильнішою волею здатні підпорядковувати інші, навіть інтелектуально розвинені спільноти. Як приклад він наводив британське панування в Індії, де, на його думку, вольові якості англійців допомогли їм контролювати місцеве населення, попри його високий рівень культурного розвитку. Його теорії ґрунтуються на біологічному детермінізмі та ієрархічному розгляді рас. Вони відобразили поширені на той час європоцентристські уявлення про суспільний розвиток і вплинули на подальші дослідження колективної психології.

Густав Лебон розглядав психологію народу як сукупність усталених психічних характеристик, що формують унікальний ментальний склад кожної нації, який він уважав основним чинником національної диференціації та історичного розвитку. Центральне місце в його концепції посідає ідея колективних форм взаємодії, зокрема обрядів і ритуалів, які виконують подвійну функцію: безпосередньо об'єднують учасників у спільній дії одночасно створюють міцний зв'язок між поколіннями, забезпечуючи передачу традиційних уявлень і цінностей. Цей механізм, на думку Г. Лебона, генерує особливий тип спільного знання, що стає фундаментом для узгодженої соціальної поведінки та визначає дії кожного нового покоління, формуючи так стабільну основу національної ідентичності та забезпечуючи безперервність культурного розвитку. Г. Лебон підкреслював, що саме цей психологічний фактор – спільне знання, втілене в колективних практиках – є вирішальною передумовою будь-якої значущої соціальної дії та основним механізмом збереження національної єдності в історичній перспективі [3].

Аналіз психологічних теорій нації демонструє, що національна ідентичність формується як складний результат взаємодії колективної психіки, історичного досвіду та культурних практик. Дослідники розкривають націю найперше не як психологічний феномен, Ключовим є розуміння нації як «духовного принципу», що ґрунтується на добровільній солідарності та спільній волі до майбутнього, а також як історично зумовленого «психічного складу», що передається через покоління.

Висновки. Національна ідентичність постає як багатокомпонентний і динамічний феномен, що формується на перетині культурних, економічних та психологічних чинників. Класичні концепції – від культурного підходу Гердера, Гесса і Реннера до економічного націоналізму Ліста та психологічних теорій Лазаруса, Штейнталя, Вундта і Лебона – заклали інтелектуальні основи сучасного розуміння ідентичності як процесуальної конструкції. Вони підкреслюють значущість колективної пам'яті, символічних форм взаємодії, спільної мови, духовних цінностей і економічних інтересів у формуванні сталого національного «ми».

Національна ідентичність не є сталою або апіорно заданою величиною, а формується в процесі історичних трансформацій та соціокультурної взаємодії. У глобалізованому світі, де домінують фрагментовані та гібридні ідентичності, саме ідея нації як цілісної соціокультурної спільноти знову набуває актуальності як форма колективного самозбереження, інтеграції та суб'єктності.

Так, міждисциплінарний підхід є необхідною методологічною передумовою для цілісного теоретичного осмислення національної ідентичності, її трансформацій та потенціалу для збереження соціальної цілісності в умовах модерної та постмодерної культури.

Список використаної літератури

1. Глушко Т. П. *Економічна теорія нації: соціально-філософський контекст*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015.
2. Касьянов Г. В. *Теорії нації та націоналізму: монографія*. Київ : Либідь, 1999. 352 с.
3. Лебідь А. Є., Бондарєв А. В. Семіозис «нації» як розуміння інтерпретанти базового коду нації- та державотворення. *Регіональні детермінанти формування соціальних еліт та їх вплив на процеси нації- та державотворення в Україні. Сумщина: колективна монографія*. Суми : Триторія, 2024. 332 с.
4. Мислителі німецького романтизму / упоряд. Л. Рудницький, О. Фешовець. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003.
5. Націоналізм: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000.
6. Панченко В. Г. Теоретико-методологічні пастки економічного націоналізму. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 14.
7. Сміт Е. Д. *Націоналізм: теорія, ідеологія, історія* / пер. з англ. Київ : К.І.С., 2004. 170 с.
8. List, F. *The National System of Political Economy by Friedrich List*, trans. Sampson S. Lloyd, with an Introduction by J. Shield Nicholson (London: Longmans, Green and Co., 1909).
9. Rizopoulos, Y. Economic Nationalism: Constrained and Fragmented, If Any? In *Economic Nationalism and Globalisation: Lessons from Latin America and Central Europe* (pp. 9–20). Cham: Springer, 2020.

**NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT
OF INTERDISCIPLINARY KNOWLEDGE****Artem Bondariev**

*Sumy State University, Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies
Kharkivska Str., 116, 40000, Sumy, Ukraine*

The article examines the phenomenon of national identity through the prism of an interdisciplinary approach that combines cultural, economic, and psychological perspectives. The aim of the study is not only reconstruct leading theoretical concepts but also reveal the internal logic of their evolution within changing social paradigms. The author analyzes key theoretical frameworks from the classical works of Anthony Smith, Friedrich List, Johann Gottlieb Fichte, Ernest Renan, Moritz Lazarus, Heymann Steinthal, Wilhelm Wundt, and others. The author systematizes the historical and theoretical basis, referring to the classical works of thinkers of the 19th and early 20th centuries (Friedrich List, Moritz Lazarus, Heimann Steinthal, Wilhelm Wundt, Ernest Renan), and also reflects on modern challenges associated with globalization, transnational processes, and the crisis of traditional forms of collective identity. The paper emphasizes that the fragmentation of scientific approaches – from historical and sociological to political, geographical and psychological – generates a plurality and sometimes mutual incompatibility of research paradigms. This, in turn, complicates the formation of a holistic vision of the phenomenon of the nation and the justification of its identity stability. Historians, philosophers, sociologists, geographers and psychologists emphasize various aspects of this phenomenon, which leads to the emergence of numerous, often contradictory theoretical models. Analyzed views of Johann Gottfried Herder, Moses Hess and Karl Renner, whos defined a nation as a community united by language, literary heritage and spiritual values. The author emphasizes the role of symbolic order, collective memory and cultural practices as the basic principles of identity formation capable of ensuring social integration within the ethnocultural space. Noted that F. List opposed the mechanical transfer about principles of free trade to societies in different stages of development, emphasizing needs to protect national production. This approach allows us to understand the nation not only as a cultural or political, but also as an economic unit. Presented the theories of Lazarus, Steinthal and Wundt, in which the nation is understood as the carrier of the “spirit of the people” formed as a result

of long-term sociocultural influences. Ernest Renan's idea of the nation as a "daily plebiscite" is separately considered - the expression of the will of community to a common political life, which opposes concepts based on biological or racial determinism. National identity is a dynamic phenomenon that combines historical memory, cultural practices and the modern will to live together. In the context of globalization, the return to the idea of the nation as a holistic socio-cultural community is becoming particularly relevant.

Key words: national identity, philosophy of culture, cultural approach, economic nationalism, psychology of peoples, nation-building.